

David F. Ford

The Gospel of John: A Theological Commentary

Grand Rapids: Baker Academic, 2021., 484 str.

Komentari su zanimljiv spisateljski žanr. U potpunosti su koncipirani tako da slijede argumente i ideje neke *druge* knjige, obično knjige iz starine koja je kulturološki i kronološki udaljena suvremenim čitateljima, s namjerom da je pojasne i u određenom smislu ažuriraju modernom čitateljstvu. Za kršćanske čitatelje, a posebice pastore, učitelje i bibličare, biblijski komentari neizostavan su dio police s knjigama, potvrđujući temeljnu važnost Svetoga pisma. Ipak, postoje razne vrste komentara ili podvrste biblijskih komentara, a svakako i razni načini korištenja komentara (za poučavanje i propovijedanje, duhovnu disciplinu, čitanje za osobnu pobožnost), o čemu ću više reći na kraju. Iako razlike u žanrovima nisu uvijek strogo definirane i često se preklapaju, ipak postoje neke važne razlike. Neki su povijesno kritički i egzegetski komentari ponekad tehničke naravi i namijenjeni znanstveniku, dok su neki drugi komentari i dalje prvenstveno egzegetski, ali kraći i manje tehnički od navedene kategorije tako da su pristupačniji i upotrebljivi za šire čitateljstvo. Nadalje, tu su pastoralni komentari ili komentari „primjene“ ili pak nešto slično, koji dodatno naglašavaju važnost i upotrebu biblijskoga teksta u suvremenom svijetu i crkvenim zajednicama, kao i komentari za osobnu pobožnost koji su namijenjeni prosječnomu laiku. Komentari se mogu dalje kategorizirati prema vjeroispovjednim linijama ili osobitim teološkim tradicijama.¹

Noviji pokret u pisanju komentara (iako odražava puno stariji pokret) je *teološki komentar* na biblijski tekst, koji predstavlja podvrstu u koju spada komentar o kojemu upravo pišem prikaz. Za one koji nisu upoznati s temom, ovo se može činiti suvišnim. Nisu li svi biblijski komentari nužno teološki? Da i ne. U trenutnom svijetu biblijske znanosti teološki komentar razlikuje se posebice od kritičko-egzegetskih komentara na dva osnovna načina. Kao prvo, kritički i egzegetski komentari prvenstveno se fokusiraju na povijesno razumijevanje teksta i pritom posebnu pažnju posvećuju gramatici i sintaksi izvornog jezika, povijesnom kontekstu i okolnostima te pozadini samog sastava. S druge strane, teološki komentari prvenstveno se fokusiraju na teologiju koja izranja iz konačnog oblika teksta ne opterećujući se sitnijim pojedinostima povijesne i tekstualne dijagnoze. Naravno, ovo ne znači da mnogi egzegetski komentari nisu također teološki, a ne znači ni da teološki komentari ignoriraju povijesni kontekst ili povijesno-kritičke

1 Ove se razlike mogu vidjeti na korisnoj internetskoj stranici bestcommentaries.com, koja navodi i rangira komentare za svaku biblijsku knjigu te svaki komentar označava kao „pastoralni“, „tehnički“ ili „za osobnu pobožnost“. Neke druge oznake upućuju na teološku vjeroispovijest ili pristup pisca. Većina komentara sadrži nekoliko oznaka pri čemu se vidi uobičajeno preklapanje.

probleme. Umjesto toga, radi se o pitanju naglaska.² Druga je razlika u tome što su većinu komentara u podvrsti teoloških komentara napisali sustavni, dogmatski ili konstruktivni teolozi, a ne bibličari.

David Ford upravo je takav teolog, stručnjak u svom polju, koji je također proveo dvadeset godina proučavajući Ivanovo evanđelje kako bi napisao ovaj komentar (str. 433).³ Pitanja koja teolog može postaviti na početku svoga tumačenja biblijskoga teksta mogu se veoma razlikovati od početnih pitanja bibličara. Zbilja, Fordova početna pitanja: „Zašto Ivan?“ i „Zašto sad?“ upućuju na ovo zanimanje za suvremenu važnost djela. Ta pitanja nalazimo u Fordovu uvodu, koji bismo radije mogli nazvati „pozivom“, gdje on nastoji privući čitatelja, „pojediniog, ljubljenog čitatelja“ u susret s Evanđeljem, u kojemu sam Isus postavlja pitanje: „Što vi tražite? (1,38)“ (str. 24). Ovaj „poziv“ smjesta priprema čitatelja za vrstu komentara koji je pred njim. Ford ovaj komentar nije napisao kao resurs za skupljanje informacija ili mjesto na kojemu ćete dobiti odgovore o određenom stihu, nego kao pokušaj privlačenja čitatelja tekstu ne bi li čuo Ivanov glas i u konačnici susreo Isusa u Ivanovu predstavljanju. Iako Ford u prvom redu piše kršćanskim čitateljima, knjigu nije namijenio samo kršćanima nego i svijetu jer upravo tako shvaća složenu i duboku svrhu Ivanova evanđelja.

Format komentara dobro je smišljen i čitatelj ga može vrlo lako koristiti. Ford se ne opterećuje strukturom Evanđelja, ali komentar je strukturiran prema postojećim podjelama poglavlja u biblijskom tekstu. Izgled svakoga poglavlja vrlo je dosljedan. Poglavlja započinju s nekoliko stranica uvoda u kojima se sažimaju i iznose glavne teme. Potom, umjesto da koristi tipičan pristup komentiranja stiha za stihom, Ford izlaže nekoliko stihova unutar prepoznatljivih odlomaka ili dijelova teksta Evanđelja prije nego što komentira svaki dio. To se ponavlja u svakom poglavlju. Još jedna osobina formata komentara je uvrštavanje proširenih citata u „bočnim trakama“ izvan tijeka glavnoga teksta. Tu Ford uključuje širok raspon autora koji su posebice utjecali na njegovo razmišljanje o temi, pri čemu ide od drugih komentatora i teoloških pisaca do pjesnika i drugih mislilaca na koje je Evanđelje po Ivanu ostavilo dubok trag. Ova značajka dopušta autoru da uvrsti materijal koji bi inače bilo nemoguće uklopiti u glavni tekst te da proširi kreativan opseg interakcije s Ivanovim evanđeljem. Međutim, format dopušta čitateljima da za sebe odluče žele li čitati te dodatne citate ili ih sasvim preskočiti, a da to ne utječe na njihovo razumijevanje autorove glavne rasprave. Još jedna značajka formata

2 Teološki komentari nastali su iz donekle skorog pokreta obnove teološkog tumačenja ili *teološke hermeneutike*, prakse koja nastoji obnoviti pristup tumačenju koji ne ovisi o modernim povijesno-kritičkim metodama, nego želi obnoviti svjež teološki pristup tekstu odražavajući pretkritičku praksu u kojoj su glavni tumači Biblije bili pastori teolozi. Međutim, suvremeno teološko tumačenje ne odriče se otkrića povijesno-kritičke znanosti, nego ga razborito koristi dok pokušava tumačiti tekst teološki, kako bi se biblijski tekst i trebao čitati.

3 Ford sagledava svoja teološka djela u epilogu komentara.

vrlo je česta upotreba podebljanoga i kurzivnoga teksta. Kurziv se koristi za mjesta koja autor želi naglasiti. Iako to može pomoći čitateljima da uoče važne točke, po mome mišljenju kurziva je previše, a na nekim mjestima obuhvaća nekoliko uzastopnih rečenica čime se umanjuje utjecaj na čitatelja. Podebljani tekst koristi se unutar dijelova koji sadrže komentare kako bi se naglasili pojedinačni reci dijela teksta koji se obrađuje. S pozitivne strane, na ovaj je način puno lakše brzo pregledati poglavlje tražeći komentare na određeni redak, no s druge strane, budući da brojevi redaka nisu podebljani, teže je pronaći odgovarajući tekst u svojoj Bibliji.

Međutim, izbjegavši strukturu koja bi išla redak po redak, Fordova se proza neometano kreće bez prečestih prekida u tekstu. Zbog toga je čitanje mnogo ugodnije i to je možda jedna od osobitosti i prednosti pisanja teološkoga komentara. Dok će kritički komentar obično u nekoliko odlomaka ili čak stranica razmatrati jedno egzegetsko pitanje, Ford općenito izbjegava ove produljene rasprave. Autor je svjestan egzegetskih i povijesno-kritičkih problema,⁴ i, kao što se vidi u komentaru, savjetovao se s mnogim sekundarnim izvorima, ali podvrsta u kojoj piše dopušta mu da u većini slučajeva izrazi svoje egzegetsko stajalište i razmatra teološke posljedice.

U pojedinim točkama Ford uzima u obzir različite mogućnosti tumačenja i, u tim slučajevima, priznaje valjanost drugih mišljenja, no ne hvata se složenih argumenata ne bi li dokazao svoje stajalište. Možda to najbolje vidimo vezano uz pitanje je li Ivan znao i koristio sinoptička Evanđelja. Iako je biblijska znanost podijeljena oko ovoga pitanja, Ford iznosi svoje gledište po kojemu je Ivan uistinu znao i čitao sinoptička Evanđelja, a da za to ne prilaže nikakve detaljno izložene argumente. Međutim, ovo gledište svakako utječe na način na koji Ford vidi i pojašnjava mnoge osebnosti Ivanova izričaja u svim dijelovima komentara. S druge strane, Ford na nekim mjestima rado iznosi alternativna gledišta o nekom pitanju, a da pritom osobno ne zauzima tvrdo i nepomično stajalište, kao primjerice kada govori o Ivanovu smještanju čišćenja hrama ili prijevodu redaka u 20,24b, gdje Ford spominje „manjinski prijevod“ i odluku općenito ostavlja čitatelju, osim što jednostavno kaže da „ima mudrosti u obje linije tumačenja“ (str. 408). Vrlo je osvježavajuće da komentator ne mora zauzeti čvrsto stajalište o baš svakom pitanju, iako Ford nipošto ne pretjeruje u primjeni te taktike.

Zaista, u određenim slučajevima Ford zauzima odvažna egzegetska stajališta. Možda će od svega čitatelje najviše iznenaditi ili izazvati njegova odluka da slijedi prijevod ključnih naziva u Ivanu 15,1-8 (str. 291–292) Chrysa Caragounisa. Caragounis je 2012. ustvrdio da se grčki naziv *ἄμπελος* (*ampelos*), koji se tradicionalno prevodi kao „trs“, pred kraj prvoga stoljeća počeo odnositi na cijeli vinograd, dok je izraz *κλήμα* (*klēma*), obično preveden kao „mladica“, počeo

4 Po pitanju povijesne kritike kaže da mu je cilj biti „siguran“ (str. 13, bilješka 6).

označavati cijeli trs u vrijeme Ivanova pisanja.⁵ Stoga Ford zaključuje na temelju toga nedavnog istraživanja da „bolji prijevod“ Ivana 15,5 glasi: „Ja sam vinograd, a vi ste trsovi.“ Ford u nastavku argumentira kako se ovaj prijevod bolje kontekstualno uklapa u cijeli odlomak i kako starozavjetno nazivlje koristi i „trs“ i „vinograd“ za Izrael. Ford poslije razmišlja o mogućnosti da je autor Evanđelja bio svjestan jezičnoga razvoja te da je zbog toga njegovo izražavanje „namjerno nejasno, sposobno proizvesti nova tumačenja u skladu s različitim međutekstovima i kontekstima“ (str. 292). Ford je često uvjeren u mogućnost takve namjerne nejasnosti i Ivanovih „dvostrukih značenja“.

U skladu s tim, Fordov je hermeneutički pristup čitati Ivanov tekst u nečemu što naziva „dubljim običnim smislom“, koji čitatelja poziva da istražuje „dublja značenja u običnim riječima“. Svakako, narav se Ivanova evanđelja čini prilično otvorenom takvim „dubljim značenjima“, uključujući ono što Ford u Ivanu 1,1 naziva Ivanovom „intertekstualnom improvizacijom na osnovu Postanka 1,1“. Ford također predlaže da „*Ivanov način čitanja služi kao obrazac našem*“ (str. 27; kurziv u izvorniku) tako da i čitatelj ima slobodu „improvizirati“ na osnovu Ivanova teksta (str. 27–28). Premda prepoznajem vrijednost Fordova prijedloga da Ivan poučava svoje čitatelje kako čitati njegov tekst putem samoga teksta, problematična mi je uporaba izraza *improvizacija* kao opisa onoga što Ivan čini sa starozavjetnim tekstovima i što bi čitatelj trebao činiti s Ivanovim tekstovima. Ford se, zbilja, slaže sa sve većim pokretom bibličara koji prepoznaju da je Ivan smatrao da piše Pismo (str. 2)⁶ i da su Ivanovi spisi svjedočanstvo o Božjemu „jedinственом чину samoobjave u povijesti“ (str. 29). Njegovu raspravu o svjedočanstvu u kontekstu utjelovljenja smatram korisnom: „*Povijest se ne može reprizirati, ona je jednokratna, pa je svjedočanstvo stoga njezin primarni oblik istine*“ (str. 36; kurziv u izvorniku). Dakle, ako Ivan barem misli da piše nadahnuto Pismo na temelju svjedočanstva u kontinuitetu sa starozavjetnim Svetim pismima, ali improvizirano na temelju vodstva Duhom u svjetlu Isusove jedinstvene objave, mora postojati snažnije razlikovanje između onoga što Ivan radi sa Starim zavjetom i onoga što bi budući čitatelji mogli raditi s Ivanovim evanđeljem.

Kroz cijelo djelo Ford čitatelje vješto upućuje na vrijedne „međutekstove“ bilo iz Staroga zavjeta ili iz sinoptičkih Evanđelja kako bi potpomogao njihovu čitanju određenih odjeljaka u Ivanu ne zapetljavajući pritom svoju prozu mnoštvom biblijskih referenci i mogućih pozadinskih tekstova. K tomu, povremeno

5 Ford citira Caragounisov (2012.) članak „Abide in Me“: The New Mode of Relationship between Jesus and His Followers as a Basis for Christian Ethics (John 15), u: Jan G. van der Watt i Ruben Zimmermann, ur., *Rethinking the Ethics of John: Implicit Ethics in the Johannine Writings*, 250–263, Tübingen: Mohr Siebeck.

6 O Ivanovu predstavljanju svog Evanđelja kao Svetoga pisma, vidi Gregory S. Thellman (2017.), Četiri stadija objave: Sjedinjenje Svetog pisma, Isusove Riječi i Duha – prosvijetljeno sjećanje u četvrtom evanđelju, *Kairos* 11 (2): 209–226.

preporučuje čitateljima da ponovno pročitaju prethodan odlomak iz Ivana kako bi razumjeli kasniji odlomak, što je korisno. Ford ovo posebno smatra ključnim u pogledu Ivanova prologa, na koji se često vraća kao vodilji za razumijevanje kasnijih Ivanovih odlomaka.

Unatoč tomu što njegovo djelo odiše uglavnom pozitivnom i nadahnjujućom perspektivom, Ford se ne libi latiti se poteškoća. Uvidavno, ali ispravno odbacuje optužbe da je Ivanovo evanđelje antisemitsko, podsjećajući čitatelje na vremenski okvir u kojemu je Evanđelje napisano. Naime, upućuje na to da je jezik neprijateljstva i sukoba „jezik obiteljske razmirice između Židova i kasnijih Židova i židovskih kršćana“ (str. 185). Bilo kakve kasnije antisemitske uporabe ovoga Evanđelja trebaju se posvema odbaciti i ne smiju imati uporište u kršćanskoj teologiji. Smatram da rasprava o „supersesionizmu“ ili „teologiji zamjene“ iziskuje daljnja pojašnjenja (str. 78–81). Svakako je legitimna želja za udaljavanjem Ivana i njegove teologije od tumačenja koja su potaknula „prijezir prema Židovima i progonoštvu Židova“. Međutim, autor je mogao biti točniji u definiranju takvih teologija i načina na koji se razlikuju od kršćanske biblijske teologije ispunjenja do koje se dolazi egzegezom teksta i koja Isusa prikazuje kao istinsko ispunjenje putanje obećanja iniciranoga i ukorijenjenog u Izraelu i starozavjetnim Pismima. Ford tvrdi da „ne može postojati izbjegavanje kršćanskih razlikovnih obilježja ove milosti“ u pogledu Isusove osobe u Ivanu 1,17, ali da „kršćani isto tako ne bi smjeli nijekati drugu milost, onu 'danu po Mojsiju', koja je dar Božji, kozmičkog opsega i trajne važnosti i za Židove i kršćane“ (str. 81). Ipak, autor je mogao više reći o tome na koji su način ove dvije „milosti“ povezane u Ivanovu evanđelju, koje izričito i isključivo izjavljuju potrebu za vjerom u Isusa za primanje života, što Fordova rasprava o Ivanu 14,6 i potvrđuje.

Još jedna izazovna, a s navedenom nepovezana, teološka tema u Ivanu tiče se osude onih koji odbacuju Isusa kao Mesiju. Premda se na nekim mjestima čini da Ford taktično zaobilazi ovu temu, općenito prepoznaje stvarnost ovog odbacivanja i konačnog suda, na temelju uvoda da je autentična vjera nužna „za uzajamnost odnosa ljubavi“ (str. 99). U tom kontekstu Ford više naglašava otvoren poziv i čitateljevu odgovornost u donošenju osobnih odluka. Različiti će čitatelji možda osporavati i suprotstaviti se određenim Fordovim teološkim tvrdnjama u ovom području, ali takvi prigovori zapravo pripadaju području špekulativne teologije, a ne proizlaze egzegetski iz teksta Evanđelja po Ivanu. Slažem se s Fordom da retorička svrha sudbenog izražavanja nije potaknuta teološkim promišljanjem o otajstvima Božjega uma i njegove odluke da sudi, nego potpune želje da se čitatelji pokaju od svoga odbacivanja Isusa i okrenu se k njemu u pokajanju i vjeri ne bi li primili život. Uostalom, upravo je to Ivan i napisao.

Najveća je snaga ovoga komentara u Fordovoj sposobnosti da spretno i gotovo pjesnički čitatelje vodi k bliskom susretu s Ivanom te im otkrije velike teme i narativne lukove njegova Evanđelja. Fordovo je izražavanje kreativno i slikovito.

Primjerice, često opisuje značenje teksta kao da dolazi u uzastopnim „valovima“. Poučan je i pronicav dok intrigantno opisuje Ivanovo evanđelje kao „propitkivanje i naobrazbu ljudske želje“ (str. 10). Prema Fordu, Ivan odgovara na sveobuhvatna pitanja: „Tko je Isus?“ i „Što je suštinsko za one koji ga slijede?“ (str. 434). Riječ koja više od svih drugih definira Ivanovo evanđelje prema Fordu je riječ „obilje“. Ona se najmoćnije primjenjuje na Ivanove naglaske na „život“ i „ljubav“, posebno u Isusovu odnosu prema Ocu i u odnosu prema svojim učenicima, kojima nudi da sudjeluju u životu i ljubavi trojedinoga Boga. Ovo je razlog zašto, u određenom smislu, Ford ide dalje od „komentatorskog“ žanra i uvrštava glazbene tekstove i pjesništvo povezano uz Ivanovo evanđelje. Dok ga iznova i iznova čitamo, vidimo ljepotu koja pobuđuje takve odazive, a teologiju istinski prakticiramo kada promišljamo o onomu što opetovano čitamo i to aktivno živimo u zajednicama vjere.

Kako bi proučavatelj Svetoga pisma trebao koristiti Fordov komentar na Ivana? Kao bibličar, oduševljeno podržavam sve prisutniju podvrstu *teološkoga komentara*, a Fordov je komentar izvrstan primjer toga žanra. Stoga preporučam da se Fordov komentar koristi paralelno i u dijalogu s drugim, egzegetski orijentiranim komentarima, u svrhu propovijedanja i poučavanja ovog Evanđelja. Pokazat će se i vrijednim vodičem za teološko i misiološko istraživanje Ivanova evanđelja, poglavito vezano uz Ivanovu ulogu u oblikovanju važnoga kršćanskog nauka i njegova sveopćeg dosega koji upućuje prema misiji u svijetu. Na kraju, Ford će biti vješt i poticajan teološki sudrug svakomu vjerniku u intenzivnom ili dnevnom molitvenom čitanju Evanđelja po Ivanu, koje je napisano kako bi čitatelji mogli vjerovati, odnosno nastaviti vjerovati da je „Isus... Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu“ (Iv 20,31).

Gregory S. Thellman